

A balladakutatás újabb rejtelméi

Nagyszalontai népballadák és epikus énekek. 1912–1919. Sajtó alá rendezte Olosz Katalin.

Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2018.

472 old., 16 fekete-fehér fénykép (Kriza Könyvtár sorozat)

A Kriza János Néprajzi Társaság *Évkönyvei* és *Értésítői* mellett az 1990-es évek elejétől két könyvsorozatban, a *Kriza Könyvtár* és a *Kriza Könyvek* sorozatban jelenteti meg kiadványait. Újabb sorozatai a 2006-ban indított *Néprajzi Egyetemi Jegyzetek*, valamint a 2018-ban kezdeményezett, és az első évben négy kötetet közlétező *Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae*, de e sorozatokon kívül is szép számmal jelentek meg kötetei. A Kriza Könyvtár sorozat első kötete 1994-ben jelent meg, és 2018-ban a 15. kiadványaként került ki a nyomdából az Olosz Katalin által sajtó alá rendezett *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919* című, közel ötszáz oldalas, reprezentatív gyűjtemény, a Kriza János Néprajzi Társaságnak ebben a könyvsorozatában immár a negyedik kötet – (2015) Kanyaró Ferenc: *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905*; (2011) *Fejezetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából* és (2009) *Ne mondd anyám, föld átkának. Dimény Mózesné Szabó Anna énekei, Szabéd, 1895–1896. Rédigér Ödön gyűjtése Kanyaró Ferenc hagyatékából* –, mely a balladakutatás erdélyi nagyasszonyának nevéhez fűződik. Szaklektora Keszeg Vilmos, a Kriza Könyvtár jelenlegi sorozatszerkesztője: Ilyés Sándor, Jakab Albert Zsolt és Vajda András.

A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin – olvashatjuk a főcím alatt. No de miért csak száz esztendő elteltével jelent meg a nemzetközi folkloristaszövetség magyar tagozata által támogatott gyűjtemény? A 20. század második évtizede az első világháború időszaka, ami bizonyára nem kedvezett a könyvkiadásnak, de a válasz a kérdésre ennél jóval összetettebb és bonyolultabb.

A sajtó alá rendező háromoldalnyi bevezető szövege (*Előljáróban*), majd a gyűjtemény elé írt hetvenoldalas tanulmánya (*Balladagyűjtés Nagyszalontán a 20. század második évtizedében*) ad választ a kérdésre, avatja be az olvasót a folklórkutatás, balladanyomozás rejtelméibe.

Megtudhatjuk, hogy a Folklore Fellows elnevezésű nemzetközi folkloristaszövetség 1907-ben azért jött létre, hogy az egyes országokban gyűjtött, az európai archívumokban rendezetlenül, kiadatlanul halmozódó folklóryanag a tudomány és a nemzetközi összehasonlítás számára hozzáférhetővé váljon. Bár a Magyar Néprajzi Társaság már 1908-ban kimondta a csatlakozást a szervezethez, a Folklore Fellows magyar osztálya csak 1911-ben alakult meg, ám 1913-ban már 14 magyarországi város 41 fő- és középiskolájában, valamint két néptanítói testületében működött gyűjtőszövetség, országos gyűjtőmozgalom bontakozott ki. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, az *Ethnographia* mellékleteként jelent meg 1912-ben a *Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez* című terjedelmes gyűjtési útmutató, melyet Sebestyén Gyula elnök Bán Aladár titkár közreműködésével szerkesztett. A Magyar Néprajzi Társaság állandó folklore-bizottságot szervezett, befogadta a Folklore Fellows magyar osztályát, az addig begyűlt kéziratok a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában kaptak helyet, a gyűjtött anyag kiadására a Kisfaludy Társaság vállalkozott volna, sorozatában, a *Magyar Népköltési Gyűjteményben*, és további gyűjtőszövetségek szervezését tervezték – csak hogy a békeidőben elgondolt terveket nemcsak az első világháború évei alatt, de soha többé nem sikerült megvalósítani.

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakításának gondolata Szendrey Zsigmond tanár nevéhez fűződik, aki 1912 őszétől vette át Viski Károly helyét a hajdúváros főgimnáziumában és népköltészetének gyűjtésében is. Az 1912/13-as tanévben diákjai bevonásával, de még egyéni kezdeményezéséből kezdte összegyűjteni Nagyszalonta népköltészetét és hiedelmeit. A nagyszalontai gyűjtőszövetség 1913 decemberében alakult meg, és ettől kezdve két, sőt három szálon futott tovább a néphagyományok gyűjtése, mert Szendrey Zsigmond is tovább folytatta egyéni gyűjteménye gyarapítását, másrészt a diákok központilag szervezett gyűjtőmunkája mellett tanári gyűjtőszövetség is alakult. 1916 őszétől Kodály Zoltán is bekapcsolódott a gyűjtőmunkába, ami cezúrát jelentett a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének tevékenységében.

1913–1918 között több mint negyven nagyszalontai diák kapcsolódott be a népköltészet minden műfajára, a szokás- és hiedelemvilág egészére kiterjedő gyűjtőmunkába. Mivel nevüket összefoglaló névsor nem maradt fent, csak azt lehet pontosan tudni, hogy a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumában jelenleg 49 nagyszalontai diákkéziratot tartanak nyilván, azt viszont nem, hogy hány pályázat kallódhatott el, vagy lappang még a feldolgozatlan kéziratállományban.

A Folklore Fellows magyar osztályának tizenöt gyűjtőszövetsége által összegyűjtött folklórananyagból egyedül a nagyszalontai diákok pályamunkáiból jelent meg válogatás, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának utolsó, XIV. köteteként, *Nagyszalontai gyűjtés* címmel, Kodály Zoltán zenei függelékével kiegészítve a pusztán szöveglejgyezésre szorító gyűjtéseket. Ráadásul ez a kötet is csak hosszas huzavona után, 1924-ben jelent meg, pedig Szendrey Zsigmond még 1913-ban javaslatot tett egy valamennyi népköltészeti műfajt felölelő gyűjtemény, akkor még saját gyűjteménye közzétételére és nem a Folklore Fellows gyűjtőszövetségének pályamunkáira gondolva. Az eredeti terv időközben változott: Arany János születésének századik évfordulója alkalmával, 1917-ben jelent volna meg válogatás a nagyszalontai gyűjtőszövetség

pályamunkái alapján. Kizárólag olyan szövegek kerültek volna a kötetbe, melyeket Arany János is ismerhetett, vagyis a népköltészetnek csak a régi rétege kapott volna benne helyet. Az első világháború ideje alatt viszont még erre sem nyílt lehetőség, a kéziratot többször is átszerkesztették, terjedelme egyre csökkent. A szerkesztési koncepció az 1920-as években sem változott, és bár az 1924-ben megjelent *Nagyszalontai gyűjtés* 370 oldal terjedelmű, mégis csak töredéke kapott benne helyet a hatalmas összegyűjtött anyagnak. Betlehemes játékok és kántálók, dalok, mesék, legendák és mondák olvashatók benne, valamint a dallamok gyűjteménye, melyet Kodály Zoltán gyűjtött és szerkesztett, meg a szövegek jegyzetei Berze Nagy Jánostól és Szendrey Zsigmondtól. Csak 2001-ben jelent meg a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című kötet, Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta szerkesztésében. A többi kézirat közzététele továbbra is vártott és mindmáig várat magára.

A szalontai gyűjtések rendkívül gazdag anyagát számba véve Olosz Katalin arra gondolt, hogy ha Arany János születésének centenáriuma alkalmával nem sikerült annak idején megjelentetni az emlékkötetet, akkor a bicentenáriumi évében, 2017-ben lehetne egy Nagyszalontán gyűjtött balladakötettel tisztelegni a balladairó Arany János előtt, hiszen Nagyszalonta népköltészetéről is éppen az Arany család tudósított első ízben, a 19. század második felében. Arany János 1851-ben jelentette meg Fábján Pista, szalontai betyár nótájának két változatát, majd 1862-ben jelent meg fia, Arany László kötete, az *Eredeti népmesék* című gyűjteménye.

Olosz Katalin szerint az 1924-es kiadású *Nagyszalontai gyűjtés* létrejöttének története három szerkesztője (Szendrey Zsigmond, Sebestyén Gyula és Kodály Zoltán) folklórszemléletének különbözősége, a magyar folklórszintika dualizmus kori történetének kicsinyített mása, mintegy visszapillantó tükörben mutatja meg a folklórról való gondolkodás 19. századi és 20. század eleji változásait, a népköltészet gyűjtéséről és közléséről kialakult teóriákat és azok gyakorlati megvalósulásait, a folklór és irodalom viszonyáról kialakított képet.

A terjedelmes, izgalmasan olvasmányos bevezető tanulmányt a szövegközlés és kötet szerkesztés szempontjait ismertető tájékoztató egészíti ki, mely – többek között – arról is tudósít, hogy betűhű másolatban kerülnek közlésre a szövegek.

A 240 oldalas szövegtár szerkezeti felépítésében nem követi a Folklore Fellows rendszerezési javaslatát, mely a verses epikai népköltészet kategóriájában, balladák és rokonneműek címen öt alcsoportot különített el, és amely szerint a nagyszalontai diákok gyűjteményeik adatait csoportosították – „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák, legendák. – e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok”. A 20. századi balladagyűjtemények szerkesztési elvét sem követi, melyek történeti rétegződés, tematikai szempontok alapján vagy e kettő kombinálása révén osztályozták, rendszerezték a balladákat. A korábban szintén Olosz Katalin által sajtó alá rendezett Kriza- és Kanyaró-hagyaték balladáihoz hasonlóan (Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2013; Kanyaró Ferenc: *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2015) ebben a kötetben is alfejezetekre tagolt kilenc nagy tematikai csoportba sorolta be a balladaanyagot: I. mágikus-mitikus balladák, II. szerelmi balladák, III. családi balladák, IV. társadalmi konfliktusok, V. történeti és rabénekek, VI. betyárballadák, VII. baleset-, sirató- és kórházballadák, VIII. büntényballadák, IX. tréfás és csúfolódó énekek. Ezt a rendszerezési módszert 1966 szeptemberében, egy Freiburgban megrendezett nemzetközi értekezleten határozták meg, az európai népballadák típuskatalógusának egységesítése érdekében. A nagyszalontai gyűjtőszövetség balladaanyagát közzétevő szövegtárban összesen 239 balladaszöveget olvashatunk, 82 balladatípus változatait, és túlnyomó többségük, 92%-uk itt jelenik meg először nyomtatásban.

A kötet záró része szakszerű filológiai apparátussal egészíti ki a szövegtárat. A Függelékben kapott helyet Arany János közleménye Fábján

Pista nótájáról, a diákgyűjtők által feljegyzett, néhány balladahősről szóló prózai szöveg, valamint Szendrey Zsigmond *Szalonta betyárköltészete* című, kéziratban fennmaradt tanulmánya. A jegyzetek kiegészítő információkkal bővítik a tájékoztatást, elsősorban Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésének szövegkiegészítésein alapulnak. *A nagyszalontai balladák gyűjtői* című fejezet a gyűjtők egyéni hozzájárulását veszi számba a gyűjtőmozgalomban, életrajzi adataikat, pályájuk későbbi alakulását ismerteti. A *Források* jegyzékében a Budapesten, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumában található azon kéziratokat sorolja fel, azokat a nagyszalontai gyűjtéseket, melyekben balladák és epikus énekek, illetve azok prózai változatai szerepelnek. Öt táblázat segíti a diákgyűjtőkre és a balladakorpuszra vonatkozó információk áttekinthetőségét: 1. A szalontai diákgyűjtők névsora, 2. A nagyszalontai balladák megoszlása típuscsoportonként és gyűjtők szerint, 3. A nagyszalontai balladagyűjtések évenkénti megoszlása, 4. A szalontai balladák megoszlása tematikus csoportok és típusok szerint, 5. Balladák és epikus énekek Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében. A kötetben használt rövidítések és jelek mutatója, a típusmutató és a személynév-mutató került az utolsó alfejezetbe.

A romániai magyar népballada-katalógus és balladatar összeállításához Olosz Katalin hosszú évek óta gyűjti az anyagot – kéziratárak, levéltárak, régi hírlapok és folyóiratok títkait kutatja, és új szempontokat érvényesítő megfigyeléseivel, felfedezéseivel kiegészíti, sőt olykor átírja a tudomány- és kutatástörténetet. Az erdélyi könyvtárak és levéltárak mellett néprajzi forráskutató, balladanyomozó munkája során átnézte a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumának, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának, az MTA Könyvtára Kézirattárának anyagát is. Gyűjteni kezdte a szövegeket és a hozzájuk kapcsolódó információkat, és ezek a forráskritikai szemlélettel, precízen adatolt „előmunkálatok” immár tanulmányok és önálló kötetek egész sorát eredményezték.

Tekei Erika